

KUSTBON

Nr 3 Årgång 24

ORGAN FÖR
ESTLANDSSVENSKARNA I SVERIGE

Sept. 1967

Runö strand

Utgiven av Svenska Odlingens Vänner

Ansvarig utgivare: *Edvin Lagman*

Redaktör: *Elmar Nyman*

Redaktionssekreterare: *Lars Broman*

Red. och exp. Eknäsvägen 2, Stockholm K.

Kustbons postgiro: 1972 07. Tel. 53 16 37

Utkommer 1967 med fyra nummer

Prenumerationspris 1967 14 kr

Annonspris: 1/1 200: —, 1/2 115: —, 1/4 60: —

1/8 35: —

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 5 kr

Dödsannonser 50 kr.

Stockholm 1967. Bröderna Lagerström AB

Innehåll

<i>Nya stadgar för SOV</i> av Elmar Nyman	2
<i>Min sista "forskningsresa" till Ormsö</i> av G. Ränk	3, 4
<i>Min gröna ö</i> av Anders	4
<i>SOV:s höstsamkväm</i>	4
<i>Skuggor och dagrar</i> av -n -g	5, 6
<i>Maas-Billas harpa</i> av Anders Lindström	7
<i>Hembygdsgdagen 1967</i> av V.	8
<i>Några minnen från valltiden i Gambyn</i> av O. Lundefjord	9
<i>SOV:s verksamhetsberättelse 1966/67</i>	10
<i>Avlidna</i>	10, 11
<i>Bemärkelsedagar</i>	12
BYGDENS ANSIKTE:	
<i>Pa Run</i> av Thomas Lorentz separat	69—72

Nya stadgar för SOV

Bortsett från ett par mindre ändringar av redaktionell art från 1956 — de gällde föreningens namn och antalet styrelseledamöter — har Svenska Odlingens Vänner stadgar inte ändrats sedan 1945. Det säger sig självt att mycket i stadgarna som för 22 år sedan var riktigt och nödvändigt nu för länge sedan förlorat sin aktualitet. Ett förslag till stadgeändring med hänsyn tagen till nuläget presenterades av föreningens styrelse vid senaste årsmöte. Ärendet bordlades för att definitivt antagas 1968. Några kritiska kommentarer till ändringsförslaget framkom inte under årsmötet.

Gällande stadgar gör S.O.V. till en rätt exklusiv förening. Aktiv medlem måste ha fyllt 18 år och vara välfrejdad, bör genom sitt tänkande och handlande ha bidragit till att främja den estlandssvenska stammens intressen och måste f.a. vara estlandssvensk. Den som inte är av estlandssvensk härstamning men i övrigt fyller dessa mått kan antas som passiv medlem. Om styrelsen i dag bokstavstroget följde dessa rekryteringsnormer, skulle en omfattande personundersökning bli nödvändig för var och en som sökt medlem-

skap i S.O.V. Svårare och svårare blir det också att avgöra vem som får anses ha estlandssvenskt påbrå. Bestämmelserna sådana de nu är tillkom i en alldeles speciell situation — det hade sina fördelar att vara estlandssvensk 1945. Under de radikalt annorlunda förhållanden som nu råder kan och bör rekryteringsbasen för S.O.V. utvidgas. De nya stadgarna kräver endast att en blivande medlem fyllt 16 år och att han enligt styrelsens bedömning har möjlighet att gagna föreningens verksamhet. Inget medlemskap skall alltså längre vara passivt.

En ny definition av S.O.V.'s syften har också gjorts. Nuvarande stadgar kräver att vår förening skall ge varje estlandssvensk nödig hjälp, råd och upplysningar i hans strävan att finna rätt plats i det svenska samhället och att den skall stödja folkgruppens bildningssträvanden. När föreningen konstituerades 1945 framstod dessa syften som viktiga. Man visste då inte hur länge den statliga kommittén skulle få verka och det framstod som sannolikt att estlandssvenskarnas egen traditionsrika sammanslutning i viss utsträckning skulle få överta kommitténs uppgifter. (Som väl var kunde Kommittén för estlandssvenskarna fortsätta sin verksamhet ända till 1950 och S.O.V. besparas mycket bekymmer.) — Det finns väl ingenting som talar för att de nys uppräknade kraven bör bibehållas i de nya stadgarna. Däremot skall S.O.V. självfallet alljämt utgöra en förbindelseänk mellan alla svenskar från Estland och deras ättlingar och den passus som talar om denna uppgift har alltså fått stå kvar.

Mycket väsentlig synes emellertid numera en uppgift vara som i hittills gällande stadgar talas om mera en passant — den att samla material och förmedla kunskap om den svenska folkstammen i Estland, dess historia, dess kulturella och ekonomiska förhållanden. Den kulturhistoriska verksamheten har av styrelsen bedömts vara så viktig att i de nya stadgarna föreslås inrättandet av ett nytt organ — bygderådet — som mer odelat skall kunna ägna sig åt hithörande uppgifter. Bygderådet skall helst vara sammansatt av representanter för alla större orter i den forna svenskbygden. Förutom sina uppgifter som "fältarbetare" bör bygderådet bli ett för styrelsen välbehövligt policybildande organ. Vi får också hoppas att det skall stimulera andra generationen estlandssvenskar att delta i vår verksamhet. När S.O.V. härigenom får en allsidigt sammansatt "fullmäktigeförsamling", kan den nuvarande styrelsen, som består av inte mindre än tolv ledamöter, decimeras till fem. Det nuvarande arbetsutskottet är med andra ord avsett att bli ett permanent verkställande organ åt såväl förening som bygderåd. Formerna för bygderådets samarbete med styrelsen och dess konkreta arbetsuppgifter skall enligt stadgeförslaget fastställas i ett speciellt reglemente. Övergångsåret fram till nästa årsmöte bör ge erfarenheter och nya synpunkter.

Styrelsens avsikt är att inom ramen för nuvarande organisation i möjligaste mån söka tillämpa nyheterna redan nu, t.ex. genom att adjungera representanter för de orter som f.n. inte är representerade i tolvmannastyrelsen. Likaså torde de flesta av styrelsens nuvarande ledamöter redan under detta verksamhetsår kunna engageras i de uppgifter som kommer att åligga bygderådet.

Elmar Nyman

Gustav Ränk

Min sista "forskningsresa" till Ormsö

Bygata i Paschlep. Foto G. Troska 1956. (Ur *Etnograafia muuseumi aastaraamat, XVI, Tallinn 1959.*)

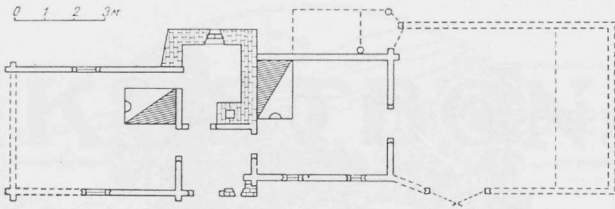
Redan sommaren 1932 hade jag stiftat bekantskap med Ormsö och dess säregna, fångslande estlandssvenska folkkultur. Jag vistades då i byn Hullo och gick dagligen över den höga, enbevuxna heden ned till havet. Vägen kantades av gamla väderkvarnar, och längre bort mellan enarna skymtade vita får, som ivrigt sökte stilla hungern på de högsommartorra tuvorna. Till landskapsbilden hörde också en och annan kvinna i folkdräkt och med fötter som rörde sig lika snabbt som de strumpstickande fingrarna. Emedan jag som etnograf var särskilt intresserad av öns egenartade byggkultur, beslöt jag att framdeles någon gång återvända för att lite närmare granska bondgårdsbyggnaderna där.

Nästa resa dit — det blev sommaren 1939 — företog jag sålunda just i forskningssyfte. Min färdkamrat var läraren vid tekniska högskolan i Reval, arkitekt Ernst Ederberg, som på grund av sin ypperliga ritarsstil var så väl skickad att avteckna gamla bondgårdsbyggnader. Vi var båda speciellt intresserade av en gammal rökstuga i byn Hakebacken (Håkabacken), och vi började vårt arbete på ön med att beskriva och rita av denna stuga. Arkitekt Ederberg var emellertid sällsynt grundlig och noggrann i sin verksamhet, och därav kom det sig, att vi den sommaren inte hann längre än till Hakebacken. Vi beslöt då att återvända nästa sommar för att mäta, beskriva och teckna även andra intressanta boningshus på ön. Vår avsikt var att söka sammanställa ett verk om estlandssvenska bondgårdsbyggnader, varvid Ederberg skulle stå för illustrationerna och jag för beskrivningarna.

Under året inträffade emellertid stora förändringar i Estlands politiska liv. I juni 1940 ockuperade ryska trupper hela Estland, där sedan hösten 1939 ett antal baser för sovjetrysk militär fanns. Det var en tid av förvirring och onda varsel, men vi beslöt trots detta att åter besöka Ormsö för att fortsätta vårt avbrutna forskningsarbete från året innan. Estland var då ännu inte formellt anslutet till Sovjetunionen, men ryssarnas maktställning gav sig överallt till känna, något som min reskamrat och jag snart skulle få uppleva.

Vi reste till Hapsal, men där visade det sig, att man inte fick resa till Ormsö utan tillstånd av de ryska militära myndigheterna. Sådant tillstånd skulle sökas hos en stab, som var inrymd i ett av stans större hotell. Båten till Ormsö skulle avgå klockan två på eftermiddagen, och vi begav oss omkring klockan tolv till staben för att skaffa resetillstånd. Då min färdkamrat behärskade ryska fullständigt, beslöt vi, att han ensam skulle gå upp till kommandanten en trappa upp och att jag skulle stanna och vänta på honom nere i farstun. Så stod jag där i det lilla förrummet och mitt emot mig på några stegs avstånd en vaktsoldat, en helrysk pojke, med för fot gevär. Han föreföll mig vänlig i sin ungdomlighet, men vi hade ingen anledning att tilltala varandra. Detta skulle förmodligen inte heller ha varit tillåtet.

Väntan blev lång, min kamrat syntes inte till i trappan som han gått uppför. Jag väntade en timme, en och en halv timme, och slutligen började klockan närma sig två, den tidpunkt då båten skulle avgå. Jag blev lite irriterad, tog upp min pipa ur fic-

Plan över boningsria, Vainu gård, Korkis enl. uppteckning från 1956. (Ifrågavarande uppsats i Etnografisk årsbok upptar ytterligare tre planritningar över boningshus från resp. Allikleþ, Sutleþ och Paschleþ, vilka av utrymmesskäl inte har kunnat medtas i Kustbon.)

kan och började stoppa den, men då var vaktssoldaten som en blixtnöje över mig och befälde mig att ögonblickligen ge mig av. Jag blev förbluffad, men soldatens oväntade attack gav mig inte mycken tid till eftertanke; jag blev i ordets egentliga bemärkelse utkastad.

När jag ute på trappan hade samlat mig lite, kom också strax min vän. Hans ansikte var hektiskt rött och han var mycket upprörd. Han hade inte fått resetillstånd av kommandanten, och nu hade också redan båten gått. Min vän var så uppskrämd, att han genast ville bege sig till stationen och återvända till Reval. Vi gjorde så, och på tåget fick han tid att berätta vad som försiggått de två timmarna hos kommandanten. Jag frågade, varför vi inte fått resetillstånd. Min väns svar var kort: det hade knappast blivit tal om resetillstånd, han hade genast utsatts för förhör — var och när han var född, var han gått i skola, var han arbetade nu, om han tillhörde något politiskt parti osv. osv. Den gången var detta naturligtvis en stor nyhet för oss, men rätt snart blev ett sådant beteende så alldagligt, att ingen förvånade sig över det. Personligt huvudbry beredde mig soldatens oväntade utfall mot mig nere i stabens förstuga. Jag letade efter anledningen till den, och slutligen fann jag, att det nog var min slidkniv, som jag alltid på resor har med mig i skärpet. Förmodligen skyntade slidan, när jag letade efter pipan och tobakspungen, och då tog soldatens tålmod slut.

Detta blev tyvärr min sista resa med Ormsö som mål, och böndernas boningshus där blev aldrig uppmätta, fränsett i byn Hakebacken.

Jag erinrade mig så tydligt allt detta avbrutna arbete, när jag häromåret ögnade i en mycket senare undersökning av estlandssvenskarnas byggnadsskick. Denna undersökning ingår i Etnografiska museets (f.d. Estniska nationalmuseet) årsbok XVI (Reval, 1959) under rubriken "Tähelepanekuid rannarootlaste asulatest ja ehitustest" (Iakttagelser beträffande estlandssvenskarnas samhällen och byggnader). Författarna är två, G. Troska och N. Slygina (ryska). Där finns spridningskarta över de svenska byarna, några fotografier samt planritningar av tidigare byggnader. Det är nödvändigt, att man i ett arbete av denna art på husens planskisser också anger benämning och användning för varje rum. På de nämnda skisserna saknas emellertid varje uppgift fränsett gårdens namn. Förklaringen härtill är enkel: på orten fanns inte läng-

Min gröna ö

Min gröna ö — mitt barndomshem.

Du väna mö — min ljuva dröm.

I minnet vill du dröja kvar —

och sprida ljus i mörka dar.

När modersmålets kära sång

ljöd högt och fritt från strand till strand

för helga arv — för älskad ö

jag ville leva, ville dö.

Min gröna ö — så sommarskön —

för dina barn jag ber min bön,

dem krigets larm fördrev och slog.

Vår Herre gav — vår Herre tog —

Anders.

Svenska Odlingens Vänner

hälsar Er välkommen till

HÖSTSAMKVÄM

lördagen den 11 november kl. 19
i Margaretaskolans festvåning,
Adolf Fredriks Kyrkogata 10,
Stockholm.

Kvällens tema: Odensholm —
kåserier illustrerade med bilder.

Kaffe med dopp. Pris: 7 kronor.

Styrelsen.

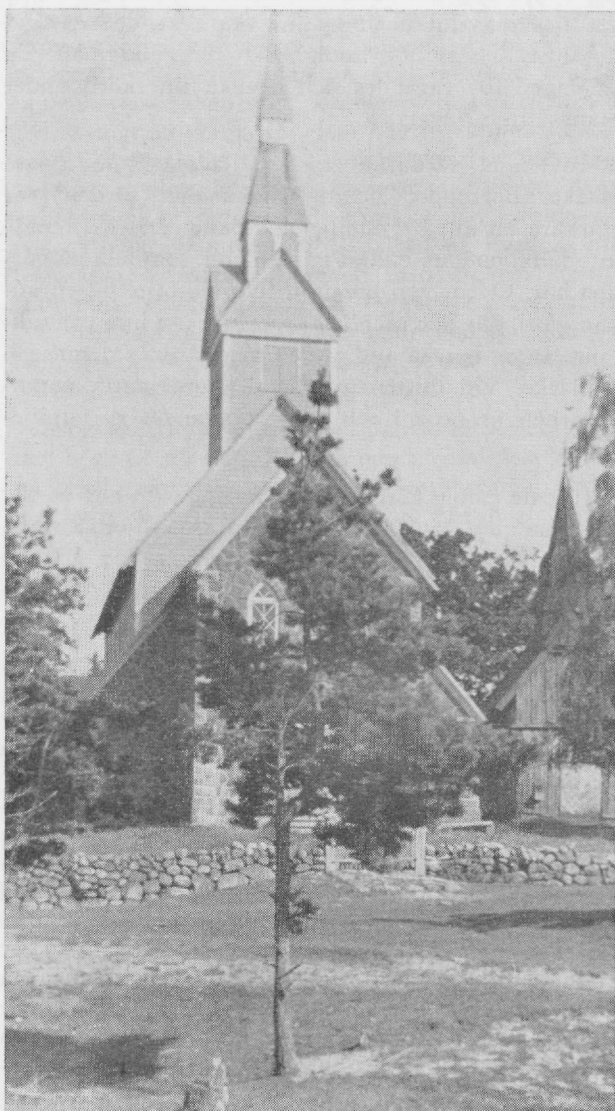
re någon människa som kunde lämna de nödvändiga upplysningarna.

Dagens folklivsforskare måste således på estlandssvenskarnas förutvarande bosättningsområden arbeta som arkeologer, som finner föremål vilkas namn ingen längre känner. Dessa tomma eller av främlingar bebodda rum där på de gamla estlandssvenska öarna bär ett säregat vittnesbörd om en brutal epok i Europas historia.

PA RUN

av

Thomas Lorentz

Det första det lilla koltklädda barnet såg av omvärlden sådan den tedde sig i början av 1920-talet var storstugan med familjens alla sängar i rad runt väggarna och det stora matbordet i sitt hörn. Småningom gick upptäcktsfärden genom "forstu" (farstun) med sitt "eildflaka" (rökfång), där kött och fisk hängde till rökning och där de spöklika skuggorna av till tork upphängda sälskinn skymtade under taket som var svart av århundradens sot, genom dörren med den gamla kvarnstenen utanför, där man såg ut över gårdsplanen. Därmed var världen tills vidare slut, eftersom barnet under sina första levnadsår överlämnades nästan helt åt de gamlas vård och omsorger, medan folket i de arbetsföra åldrarna var ute i dagens sysslor.

Vi var sålunda ofta tillsammans "mimma" och jag, och jag glömde aldrig när hon om kvällarna kallade hem gässen, som hela dagen betat vid stranden två—tre kilometer från byn. Den gamla kvinnans mäktiga stämma bar ut ropet "Gåsjo-gåsjo-gåsjo-gåsjo", i en jojkartad sång, som gässen genast och gärna hörsammade. Ivrigt kacklande till svar skyndade de sig hem. Jojken gjorde varje gång ett oerhört starkt intryck på mig och fyllde mig med en oändlig trygghet.

Det var också de gamla som fick till uppgift att förbereda barnet för det arbete som väntade: Flickan skulle ju inte bara vara husmor utan kunna tillverka alla kläder direkt av råmaterialet och dessutom ofta svara för hela jordbruket. Gossen skulle bli jägare, snickare, smed, fiskare. Han fick tidigt lära sig tälja och snida. Det blev väl mest sälar och båtar av den tjocka runska tallbarken. Hur fiskredskapen tillverkades och reparerades, hur mjuka skor av kalv- eller sälskinn med långa knytremmar kom till fick den unge tidigt lära sig. Flickorna lärde sig samtidigt karda, spinna, varpa, färga garn, väva, sticka.

I varje fall för oss gossar kom det en "rännarålder", fylld av nyfikenhet och glädje över att upptäcka vår ö. Vi strövade omkring och undersökte allt, men inför "Droiens klugga" greps vi av en viss förskräckelse och kanske vågade sig inte alla ner där. Det berättades nämligen att en man kallad Droien skjutit sig i denna grop för länge sedan. Händelsen hade gjort stort intryck på befolkningen och ordet "droien" kom att betyda rubbad eller tokig.

Hela ölandskapet var något påtagligt man kunde se och uppleva, men uppe på "Houbjere", öns högsta punkt, vidgades synfältet och den ogripbara oändligheten tog vid. Att det fanns något bakom horisonten förstod vi snart och ytterligare bevis fick vi genom de underbara hägringarna från Kurland, som liksom lyfte hela halvön närmare Runö. Längre kunde vi betrakta de skiftande scenerierna. Höjder reste sig och gav efter en stund vika för dalgångarnas linjer, nya höjder sköt upp — ett fascinerande skådespel. Genom hägringarna sattes min fantasi i rörelse — jag tänkte på tavlan av Wilhelm, "von Gottes Gnade", hertig av Lifland, Curland och Zerngallen, så som han i naturligt storlek tronade på tavlan i nya kyrkans vapen-

hus, och kände att det funnits och alltjämt fanns ett samband mellan den lilla ön och världen i övrigt.

Samvaron med de äldre blev mindre intensiv i och med att barnet kom i skolåldern och inflytandet från föräldrar eller andra i arbetsför ålder blev starkare. I allmänhet ansågs nog skolan vara ett nödvändigt ont; viktigare syntes den fostran vara, som det direkta deltagandet i det praktiska arbetet gav.

I skolan var det viktigaste undervisningsmaterialet griffeltavlan och stora svarta tavlan. Tidigare var det utöver skriv- och räkneövningarna väl mest katekesrabblande i gängse gammaldags mening som förhärskade men under min skoltid på 20-talet blev undervisningen i samtliga skolämnen mera kontinuerlig tack vare en bättre samhällsplanering och framsynta lärare.

Efter de sex skolåren kom en efterlängtd högtid — konfirmationen — den viktigaste milstolpen i den unga människans liv. Hon sades nu vara "lös gjord" (lös gjord) och betraktades av alla som vuxen med den större frihet men också de många plikter detta innebar.

I och med "lösgörelsen" skulle den unga människan kunna utföra alla förekommande vuxensysslor som många gånger förvisso översteg både kropps- och själstyrkan. Den 13-åriga gossen, den nyblivne "bissgoaan" (bössgångaren) fick inte vara för liten till växten. Om bössan var alltför stor kunde han till sin grämselse höra de äldre sinsemellan säga: "Kouk pa hjan som kumer mä ansla hläpande e jordo" (ansla = bösskolv).

Jakt och fiske var sedan gammalt mannens viktigaste sysselsättning. Som kvinnogöra betraktades ända till slutet av 20-talet allt arbete på åker och i ladugård förutom alla husliga sysslor. Männen satt på huk vid bygatorna och diskuterade händelser och berättade jakthistorier medan kvinnorna strävade i dagens arbete. I och med enskiftets införande i början av 30-talet förändrades dock bilden och en större likställighet mellan könen kunde förmärkas. Vid denna tid började även gårdarnas utseende att förändras. Man byggde fristående boningshus och använ-

de den med den gamla längan sammanbyggda storstugan för andra ändamål.

Efter enskiftet var det också slut med de långa trött samma vandringarna till alla små tegar, som låg utspridda över ön, liksom på det tidsödande sökandet varje morgon efter hästarna, som en stor del av året fick gå lösa i hag- och skogsmarkerna. Otaliga episoder faller en här i minnet. De frihetsälskande djuren gjorde allt för att undgå att bli infångade. Sökandet ålåg ofta barnen, och kunde vara komplicerat. Med oss vågade hästarna retas genom att gömma sig eller vika undan i det ögonblick man skulle gripa tag i manen. Om man lyckats kravla sig upp på hästryggen, försökte de genom att gå under särskilt låga träd stryka av sig ryttaren.

Sedan gammalt utfördes de stora arbetena såsom sådd, slätter- och skördearbete samt tröskning av män och kvinnor gemensamt. Om en gård ansåg sig ha blivit efter med sina arbeten brukade folket där bjuda till "talko". Grannarna hjälpte då till mot riklig och god traktering, vilket gav arbetet en festlig prägel. "Talko" har utförligt skildrats av Klein och jag nöjer mig här med att nämna att alla ville få sitt arbete avslutat vid samma tidpunkt, dels av tävlingslust, dels av nödvändighet — det gällde hålla sig ur vägen för varandra och bevaka sin skörd under mångskiftets dagar.

Tävlandet gårdarna emellan hade också djupare orsaker. Begreppet "heima" (hemmanet, gården) var starkare än allt — familj, blodsband. Det existerade inte familjenamn, endast gårdsnamn, som alla på gården bar. Om någon bondson flyttade över till en annan gård, där den manliga arbetsstyrkan inte var fulltalig, antog han samtidigt den nya gårdens namn och bomärke. Vid mitten av 20-talet kom detta namnbyte helt ur bruk i och med antagandet av familjenamn.

Hur de gamla gårdarna var byggda och hur de såg ut torde vara välkänt för de flesta genom olika skrifter om Runö och behöver inte upprepas här. Låt oss istället försöka fånga något av den stämning de kunde skänka.

Alla livets händelser, stora som små, utspelades i gårdens enda stora rum. Här föddes man till livet, här var barnets första lekplats, här tillverkades under årets mörkaste tid fiskeredskap, korgar, slevar och de vävar som husets kvinnor sydde kläder av. Här var bröllopsgård och festsal, här förrättades husandakt och här lämnade man detta jordiska i den säng där man en gång fötts. Jag kan ännu se familjen samlad till måltid kring det stora bordet, där man med hjälp av kniven, men utan gaffel, förtärde sin mat ur den gemensamma "kousan" (skål av lera, invändigt glaserad). Även om husfadern endast på söndagarna läste bordsbön, ströks arbetsmössorna omsorgsfullt av vid veckans alla måltider. "Man kan inte sitta som en turk eller hedning vid matbordet och förtära gudslånet".

"Männerna diskuterade händelser och berättade jakthistorier..."

SKUGGOR OCH DAGRAR

Daghamns skogvaktarboställe låg endast några hundra meter från stranden av en vik med samma namn. Vid vågornas brus och suset av den mäktiga blandskogen började och lyktade arbetsdagen i det anspråkslösa hemmet. Skogvaktaren begav sig dagligen tidigt ut på sin rond genom det vidsträckta skogsområde, som han hade att bevaka. Han var också en passionerad jägare. Otaliga rävar och harar hade fått bita i gräset för hans välriktade skott. Hustrun, Maria, skötte hemmet, en stojande barnskara, ett par kor och några får. Oansenliga men gävänliga skogsvägar ledde till och från det lilla idylliska bostället. Stadsbor, som ibland sökte sig ut till skogvaktaren på en liten semestertripp, trivdes utmärkt. Blandskogen spred en doft, som i synnerhet på kvällarna var underbart angenäm. I skogen fanns gott om vilt, blommor och skogsbär. Ibland kom markägaren, den kejsrerlige kammarherren baron von T., på besök. Hans skinande tvåspann och uniformklädda kusk verkade som en uppenbarelse ur en saga. Barnen stod som förhåxade vid åsynen av denna för dem högst ovanliga ståt. Så snart ekipaget kört fram till skogvaktarbostället, blotade eventuella närvarande män sina huvuden. Skogvaktaren gick fram, avlade rapport och mottog nya instruktioner. Samtalet fördes alltid på bygdens dialekt. Ibland brukade baronen med en viss stolthet framhålla, att också han var av svensk härstamning. När han sagt adjö och ekipaget försvunnit utom synhåll, satte man på sig sina mössor, och de nyss stumma männen återfick talförmågan.

Skogvaktarhustrun hyste en panisk förskräckelse för den höge potentaten. Råkade han någon gång komma på besök, när skogvaktaren inte var hemma, ängslades hon oerhört. Baronen var inte någon elak människa, men mot sina underlydande var han ganska sträng. Bland annat förbjöd han skogvaktaren att ha sina får hemma över sommaren. De kunde nämligen skada hans kära skog.

En höst hade skogvaktarhustrun tagit hem fåren ett par dagar före den tillåtna tidpunkten. Deras antal hade också avsevärt ökats under sommaren.

Plötsligt hörde hon baronen köra fram till bostället. Skogvaktaren var inte hemma. Hennes första tanke gällde fåren. Hade de måhända vett att hålla sig utom synhåll! Efter mycken tvekan gick hon äntligen ut för att meddela baronen att skogvaktaren inte var hemma. Men benen ville vika sig under henne, och hjärtat flög upp i halsgropen, berättade hon sedan. Fåren hade blivit skrämde av vagnbullret och sprungit fram till grinden. Baronen stod mitt i fårskocken. Hon hörde honom räkna: "Ein, zwei, drei — fünfzehn — zwanzig" och så om från början igen, ty fåren stod inte stilla. Hon fick en ordentlig uppsträckning, för att hon hade för många får och för att hon olovligt hämtat hem dem. Följande dag måste fåren föras den

milslånga vägen tillbaka till torpet, där de varit under sommaren. Nog fanns det gott om saftigt gräs på gläntorna hemma kring bostället och fåren åt ju inte alls skog, tyckte Maria, då hon berättade om baronens oväntade besök för sin man.

Mest besöktes skogvaktaren av skogsarbetare, av jaktkamrater, som lyckats få tillstånd att jaga och av skutskeppare, som med sina skutor fraktade baronens timmer och ved till staden. Hustrun besöktes av sina väninnor. Med vissa mellanrum kom en liten livlig och pratsam gumma, som kunde stanna ett par dagar. Innan hon gick, låg alltid ett litet gästande knyte i vaggan. För nyfikna äldre syskon förklarade gumman, att hon hittat ungen i skogen och tagit den med sig.

På försommaren år 1897 besöktes skogvaktarhustrun för sjunde gången av den lilla gumman. Även denna gång efterlämnade hon ett litet knyte, som hon sade sig ha hittat gråtande inne i en torr, ihålig gammal fura ett par hundra meter från bostället. Det var Johan. För den ihåliga tallen, som barnen kallade "Duvtallen", emedan skogsduvor häckade i dess inre, hyste Johan även som äldre en viss vördnad, fastän gummans förehavanden i skogvaktarbostället för länge sedan avslöjats. När gumman för åttonde gången besökte Maria, hade hon med sig en liten flicka. Henne hade hon hittat i en spånög inte långt ifrån Johans fura. Johan var då nästan fyra år. Han säger sig minnas gumman, badande den lilla skära kroppen i en balja med varmt vatten. När Johan föddes, hade äldsta flickan redan begett sig ut för att tjäna sitt uppehälle. En moster var bosatt i S:t Petersburg och hon hade skaffat henne plats hos chefen för Pulkovoobservatoriet. Han var en svensk vetenskapsman, som slagit sig ner i Ryssland. Två av Johans äldre bröder reste ända till Australien. Under förra världskriget enrollerade sig den ene frivilligt i engelska armén och stupade vid ett landstigningsförsök i Dardanellerna.

När Johan var nio år, dog plötsligt hans far, skogvaktaren. En äldre bror, som rest till Sverige, kom hem för att träda i fars ställe. Han blev dock omedelbart inkallad i rysk militärtjänst, som på den tiden varade i fyra år. Mor var förtvivlad. Johan förstod inte då, hur allvarlig deras situation var. Han minns, att mor gick uppe om nätterna, vridande sina händer i förtvivlan. En äldre farbror lyckades emellertid övertyga baronen om att han inte kunde fördriva en mor med så många minderåriga barn. Den inkallades näst äldsta bror tilläts att bli t. f. skogvaktare under uppsikt av en nära släkting.

Ett år efter fars död måste Johan börja skolan. Det var på den tiden inte så märkvärdigt, när någon skulle börja skolgången. Skolan var bara treårig. Skogvaktarbarnen hade en mer än tre kilometer lång skolväg genom en stor och skrämmande skog. Vargarna gjorde sig påmint då och då genom att riva skogvaktarens får. En och annan hund försvann också från byn där

skolan låg. Mor fick varje morgon följa Johan en bit på väg till skolan. När hon lämnade honom, sprang han allt vad han orkade för att så fort som möjligt komma ut ur skogen. Skoldagen var lång och arbetet hårt. Ryska språket beredde barnen oerhörda svårigheter. Johan hade något lättare för det än de andra. Hans far hade haft många olika slags jakthundar, och med dem hade han i regel talat ryska. Då Johan ofta lekte i sällskap med hundarna, lärde han sig en hel del ryska lystringsord. Johan började småningom tycka om skolarbetet och fick många kamrater. Isoleringen var bruten. Sista skolåret läste Johan och ett par andra kamrater en extra kurs i ryska och matematik. Han ville gärna fortsätta i någon högre skola. Sådana fanns i närmaste stad dit det var över tre mil. Ekonomiskt hade skogvaktarfamiljen det ytterst illa ställt. Efter en fyraårig oavbruten tjänstgöring i ryska armén kom Johans äldste bror äntligen hem. Läraren talade ofta med honom och mor om fortsatt skolgång för Johan. Men det tycktes inte finnas någon utväg. Johan slutade folkskolan och började hjälpa till hemma. På lediga stunder var den vackra, vita sandstranden hans käraste tillhåll. Ofta företog han långa promenader längs stranden och hittade någon gång en tomflaska med etikett på främmande språk eller en plankbit, som han tog med hem. Dessa utgjorde hälsningar från den okända yttervärlden.

En lördagskväll efter bastubadet gick Johan som så många gånger förr längs stranden. Plötsligt såg han något liknande en flat sten, som låg och flöt mellan strandstenarna. Men någon sten kunde det ju inte vara. Han tog av sig om fötterna, kavlade upp byxbenen, vadade ut — och fann en säck med ca 50 kg fint, gult vax. Ett år tidigare hade en båt förlit med bl. a. vax i lasten. Johan drog under våldsam hjärtklappning fyndet i land, täckte över det med havstång och sprang hem. Det gällde att förekomma den ryska gränspolisen, som då och då avpatrullerade stränderna och lade beslag på allt vrakgods. Mor yrkade på att man skulle anmäla fyndet för den ryska polisen. Barnen lyckades dock övertala henne att avstå därifrån. Johan och en äldre bror rodde till fyndplatsen och hämtade vaxet, som gömdes omsorgsfullt. Men mor var orolig. Hon hyste en kolossal respekt för all överhet. Vaxet måste bort så fort som möjligt. Så kom en lumphandlare till gården. Försiktigt trevande försökte hon lirka in samtalet på förekomsten av vax i havet. Hade han möjligen hört om några fynd och visste han vilket pris vaxet betingade? Jo, nog hade han hört glunkas om vaxfynd, men han hade också hört, att gränspolisen ämnade företa husundersökningar. Hotet med gränspolisen tog skruv. Vaxet kom fram. Mor begärde ett hundra rubel — tvåhundra kronor. Hon fick nittiotre rubel i guld och silver och lade själv till ytterligare sju rubel. Johan var blivnen rik! Han var ägare till etthundra rubel. Skolan i sta'n började hägra. Bröderna i Australien sände honom ytterligare 230 rubel. Några veckor senare var Johan på väg till Hapsal. Då han hade tillfredsställande kunskaper i ryska språket lyckades han komma in i högre avdelningen av stadsskolan. Hans egen lärare från folkskolan var närvarande vid förhöret. Han blev på så gott humör,

Gunnar Schantz

RUNÖ

Författaren är väl känd för alla estlandssvenskar från sin tid som agronom i Estland 1913—18 och präst på Runö 1923—30. I denna bok berättar han om Runö i helg och söcken. En rad kända och okända invånare figurerar i miljöskildringarna.

Boken är illustrerad med såväl fotografier som kartor.

Pris hft 24:—, inb 30:—

DIAKONISTYRELSENS BOKFÖRLAG

SKDB

att han bjöd Johan och hans bror på middag i "Tschajnaja" — tehuset.

Det artade sig bra för Johan i den nya skolan. Där fanns flera svensktalande elever. Inom skolan var det förbjudet att tala annat språk än ryska. Men lärarna var hyggliga och gjorde sitt bästa. När Johan gick i avgångsklassen, blev han en dag inkallad till rektorn. Vilde Johan möjligen gå över till den grekisk-katolska tros läran och låta utbilda sig till präst, sändas till prästseminariet i Riga och få uppehälle och utbildning på statens bekostnad? Vilde Johan bli rysk präst? Det var väl meningen att den grekisk-katolska tros läran skulle spridas även bland den svensktalande befolkningen. Bland esterna fanns det ju redan en hel del dylika församlingar. Johan talade först med sin äldre bror som tjänstgjort i ryska krigsmakten. Han bara skrattade. Skulle Johan bli präst med långt hår och skägg. Frågan gick till mor. Svaret blev kort: Nej! Rektorn sade: Beklagat.

Samma år som Johan slutade skolan, utbröt första världskriget. Hans äldre bror, som nu blivit skogvaktare inkallades. Ett år senare började ryssarna befästa kustlinjen. Johans mor fick 24 timmar på sig att utrymma skogvaktarbostället, som övertogs av ryska befästningsarbetare. Idyllen slogs i spillror. Baronerna, som varit så rädd om sin vackra skog, deporterades. Ryska militärer invaderade bygden. Sedan blev ingenting mera som det varit förut.

Anders Lindström

Maas-Billas harpa

Skoa, he var sja opa han tien tå väckelse gälle var ut eve hail låände gååe å te Daae mä kome — täärfrån som ån sjaa hav uutse sprid eve haile Aistlånd.

E Kälet, som sja skuld vara ån andlen feregångsbi, fixt ånt ferekoma inga larm å skrål å ståj opa gatnana mä neetre å var där nåån som aisket (i alla fall) var uut å gick koond dom bli fasttae fere tjuuar. Fere heh var där aisket (alltid) fåå (två) biis män som gingo nåtvakt håår nååte.

Ain låudas nååt te da mä nibondasgammon å jåbesgammon ho vakte heerd da faalet larm å ståj täär ver Smiibacken.

”Gaa skrattn”, sa jobesgammon, ”nu e sja gaa boccken så, o låusan”.

”Faasiken håldor”, sa nibondasgammon, ”er e ånt gaa Maas — Bill som han hoonat utnitjar som sitt redskap. — Vait du ånt ån e nufertiin e sind å skamm te sjång viisar å te laiike opa sindaharpa.”

”Håttappensedenäårande”, svåra Bill da te da tooen, ”Får ja ånt sjåång miin viisar, får ja ånt laiike laikjar opa aijagjord harpa så mike ja vill, så ogodakten ja ee.”

”Nai tu fåår ånt sjång viisar, inga vääschle laikjar maira. He e sind infer Gu å Geesos om vår båån ska få hera tåckot, tåcke hälvetes gaa lååtar. Sind å skam ska du hoa opade”, sa tai båå gudfrokte männe te dai tooen å futra opa en.

Fullan mä faxer som gaa Maas-Bill vaar, fäl, gdn faagort mäå å lit dai steenge inse ute Jåbes basta. Ha en ånt så, o vild site täär ha donna leet gåe te spark ipet, fastgjord mä ihl gaa tråhorvon som ån vaar. — Sondan om männan tiiml, et te där gick kålgar om basta knuutn satt gaa Bill vakran tårinn å sjångd kårkesångar e aisandehaite:

”Din klara sol går åter upp . . .”

”Jaa, ja vild sja ån nåtvakte skuld hoa noat te gära å få tillfälle te ain go gäärning, aisande som ja vaar bl, ai e långvålet fere me å såss hoold ja sja tee te sjåång täär som ja satt opa bastaloan,” sa baket Maas-Bill. Han hav väl reeda opa e ån fål, k e biin visst ån en bruka smiig inse e hal, vmårk bastana å tistan site å vaskse mä tåårfål, ke e skåggan från kårestn håldor sikondaskl, eena å teledena, som voro oppheengd eve steengre onde biningen såss ån hitan koond driv loppana uur dom. Månne vor tåå loonggälle in gååe, miggana gingo aisket baket tai e basta.

Maas-Bill var ut från Sviibe Hanasa å var oppte dråånge kome te Borrbe Marteshansasa. Täärbaket bl, aien dråånge ått Kälet Smenesa. Omen noo var från hann sjåttn som dro piiana åttse å ha kond bli mååg opa nåra rikte bondpii bl, aien fårr ondeman å giftase mä Kälet Maas-ihlfars sistra. Han vild vara låusan å ånt som boond vara bonden ver allt håla he hav määse fer stort ansvar. Aales varn starkan som fååer (två) å Maas levande hav ån goaan arbetar.

Så, o var jag e ti-tål, oårsaldon te hisa henne hän-

delse tål, ast fere me å håån goo siia hav ån määse ån ja bl, ai intresseeratan å niifiiken te få sii å vita huss ain taal, harp so uut å liit e värkl, ehaite.

Maas-Bill, som opa min tii var mair uuthliten ån gaml, an, soonst fere mee riktet aldratan gälle mä ihl borrat skägge milla airana ringenom håko opaen täär som en geevast satt gaal, an hoostatan ver ihl finstre milla seenge å rossboorde. Maas-mamma som var ain trooende mænске var mina möostor. Om ja noo nåra gång var domman var ån aisket snäll mootme. Fere he gick ja tikort te Maasa. Te ja saa ån ån skuld frå Bill om harpa vild ån ånt frå om tåckot, tåcket gaa(1) t ogodaktet. Man hån visst ån harpa lo inlååst ute kista e kåman, opa Billas kistbuttne. He var bäst om ja så, o fråå å tål, a määen om harpa. Ått somen hav respekt määse, han var riktet gaal, an ilakan, kommor ja ån e daa ehååne huss ja darra e haile kroppen tåå te ja gick fram teen å toscht frå åttm om en vild spål opa harpa fere me å ån ja geent vild sii huss ain harp so uut. Å han moml'a noat e skägge om ”tåcket gaa(1) t gammo(1) t. Tu ska lærde spål fjulin, som lååtor mike båttra.”

Ån ihlan tii baket te ja åtor kom te Maasa satt Bill å laikt gammol, laikjar opa harpa. He liit riktet faagort om noo min morbror, Kamas-pappa, som ain gång var båttra harpospeelar, saa ån Bill ånt vaar så dokten. Man ja minns ån hå lickl, en ja vaar tåå han sol, skinat daaen te fingrena tripl, a onde strångia å Bill ferd boan fram å ååtor eve lååda:

”Hitt henne e tripol, dansen
Som locka bruue fram
Såss som ån kom fram
Såss fick ån stoor skam
Hiiåttått tiiåttått
Opasiare hiiåttått
Hiiåttått tiiåttått
Opasiare hiiåttått . . .”

Geevast vaare ån harpa heengd onde ihlfinstre opa knaggan. Å tå teen milla var utgååen toscht ja såte-me opa seete å fråst om ja mä kond laiike tåcke roole gammol, laikjar. Geent liite fere mee som aitt gammo(1) t ordstäv saior:

”Hirpharpa hirpharpa

Inga stråångjar opa mina harpa.”

Te sja Bill ain gång kom haim heerd å soo ån ja hav harpa toen harpa å gaimd opp ån å ingen heerdn maira laiike.

För att uttalet skall bli så fonetiskt naturtroget som möjligt och för den dialektala språkrytmens och accentueringens skull ha dubbla bokstäver och då speciellt dubbelvokaler använts. Det hårda eller tjocka l-ljudet har markerats med en avslutande kommalik krumelur.

Från Runö.

Hembyggsdagen 1967

De senaste somrarna har varit solknappa och regndryga men ändå unnat SOV någon vacker söndag att hålla årsmöte på. I år var det närmast tvärtom: sommaren har varit vacker som en barndomsdröm, men söndagen den 20 augusti ingick med väta och farande skyar. Det klarnade ju upp sedan, men man tyckte nog, att det var lite kyligare i Baggensalen än det brukat vara, och lite tunnare med folk var det kanske också. Några hade tydligen blivit tvehågsna, då de tittade ut genom sängkammarfönstret på morgonen. — De som kommit, fick i alla fall ingen anledning att ångra sig, för lokalvärden och klubbmästaren hade gjort sitt bästa, tugg och dryck räckte till, vitrockar kilade flitigt mellan borden, och sorlet var som det skall vara på en estlandssvensk hembyggsdag.

Den lilla skara medlemmar, som brukar komma till föreningens årsmöte tidigt på dagen, och de andra estlandssvenskar som gör detsamma, fick i år anledning av fundera mera än vanligt. Föreningen SOV har nu stått som en institution i mera än två årtionden. Man har vant sig vid att den finns, att Kustbon kommer ut och att saker sköts. Men tiderna förändras, föreningens uppgifter likaså, medlemsåldern blir högre och t.o.m. styrelsen åldras. Med dessa fakta för ögonen har styrelsen utarbetat ett förslag till ändring av stadgarna, och detta förslag fick årsmötet nu att fundera på till nästa år.

Så dracks det kaffe och pratades och handhälsades och logs vänligt emot alla bekanta ansikten; och den mulna dagen lyste upp.

Småningom samlades folket till hembyggsprogram i den inre salen. Föreningens ordförande hälsade välkommen och presenterade dagens föredragshållare, Erik Thomsson från Höbring, som i fyrtio år bott i USA. — Talaren hade mycket att säga om det stora landet men något mindre om estlandssvenskarna där, eftersom dessa av naturliga skäl inte var märkbara i landets folkmyller. Ett par dussin estlandssvenskar

hade talaren känt i öststaterna, och under några år brukade de träffas på nyårsaftonen. Men sedan flyttade en del från Brooklyn, och sammankomsterna dog ut. Arbetet klarade estlandssvenskarna i allmänhet bra, eftersom de hade lätt för att anpassa sig till olika yrken. Största svårigheten var i början språket. Längre fram blev det nya språket hemspråk, t.ex. genom giftermål.

— Varför utvandrade man till Amerika?

— Ja, det var kanske för drömmen om de stora möjligheterna.

— Har någon av estlandssvenskarna blivit rik i Amerika? frågades det från auditoriet. Nej, talaren kände ingen.

— Varför återvänder man på äldre dar till Europa?

— Ja, på äldre dar, då man har gjort sina dagsverken, får man tid att sitta och tänka, och då får ungdomsminnena med björkdungar och ängar en större dragningskraft. Kanske hoppas man också att kunna ordna sitt liv lugnare i Sverige.

Föredraget inramades av unison sång. Alexander Samberg framförde djupt kända hälsningsord, och Modersmålets sång avslutade programmet.

Efter en stund grep Runar Grenfeldt efter sitt bälsgospel. Samvaron räckte länge än.

V

Docent Edvin Lagman har utnämnts till universitetslektor i nordiska språk vid Stockholms universitet med placering vid filialen i Linköping.

Docent Ivar Poëll har för höstterminen 1967 förordnats som t.f. professor i systematisk teologi vid Åbo akademi.

Mat tillredes för bröllop.

En annan bild: Jag är liten och lagd till sängs för natten. Fotogenlampans sken faller på kvinnornas vita undermössor med den vackra knypplade spetsen, som i skugga avtecknar sitt mönster på deras pannor, när de med nerböjt huvud sitter och kardar och spinner. Jag förnimmar tryggheten i det monotona ljudet av kardorna och spinnrocken som blandas med det mjuka tassandet av sälskinnskorna, när någon går över golvet. Jag betraktar sömnigt gevären, som vilar på sina två stänger ovanför dörren, ser de stora bunarna på hyllan ovanför spisen, där mjölken är ställd att surna. Innan jag somnar hinner jag undra om katten skall smita upp och smaka på mjölken i bunarna i natt — det lyckas han någon gång stjäla sig till.

Hur gärna dröjer man inte vid minnet av en sträv-sam arbetsveckas avslutande: bastubadet. Bastun, som ägdes av tre—fyra gårdar gemensamt, eldades var eller varannan lördag och iordningställdes först för männens bad, sedan för kvinnornas. I procession begav man sig till bastun, medförande hemkockt tvål, vatten och björklövskvast, och stämningen var glad och förväntansfull. Man visste att en trevlig och uppsluppen pratstund förestod. Ibland kunde det hända, särskilt vid jultiden, att någons halvfärdiga arbete — ett nät el. dyl. — sågs hänga framför bastudörren, ett skämtsamt sätt att göra spe av den som inte varit flitig nog. Under bastubadet i den ångande hettan och medan kvasten kom till flitig användning, berättades många goda jakthistorier. Man fick passa sig så man inte blev doppad med huvudet före i den stora vattensån. Kanske glömde man rent av bort tiden, så att kvinnorna till slut blev tvungna att mana på sina karlar att lämna plats för dem, eftersom alla måste vara rena och färdiga när helgmålsringningen ljöd.

Otaliga var de säljaktshistorier man kunde höra i bastun. Även vanliga kvällar när man gick hem till varandra för att fira ”kvälsskine” (kvällsskenet, skymningsstunden innan lampan tändes) flödade berättandet.

Något bör väl också sägas om de nöjen som bjöds då och då. Från helgmålsringningen till dess högmässan var över krävdes att alla höll sig i stillhet hemma på gården. Senare på söndagen samlades ungdomen sommartid på ”Magasimshlete”, en öppen plats i skogen, vintertid hemma i någons storstuga till ringlekar eller dans. Eftersom dansen på många håll ansågs väl så syndig, fick man ofta nöja sig med stillsammare lekar, t.ex. gömma ringen. Till lekarna hörde också påskens bollspel. Redan på min tid hade, sorgligt nog, Runö gamla folkdanser mer och mer kommit ur bruk. Ännu är dock ett tiotal av dem kända och framförs fortfarande emellanåt, var och en beledsagad av sin speciella melodi, spelad på fiol såsom den gamla seden bjöd. En del folkmusik har tack vare Sveriges Radios inspelningar på Runö 1938 bevarats åt eftervärlden och anses av expertisen som unik i sitt slag. Tack vare dessa inspelningar har även ett antal gamla psalmmelodier från Runö bevarats från att falla i glömska.

Visst hände det, att unga människor bestämdes för varandra även mot sin vilja, men som regel lämnade föräldrarna sina barn frihet att själva välja den de ville ha. Genom seden att ”goa pa backan”, som väl närmast kan jämföras med Dalarnas nattfrierier, fick de unga tillfälle att ostörda talas vid och lära känna varandra. Pojken knackade på dörren till ”huse” (det fristående hus, där familjens kläder o.dyl. förvarades och vilket sommartid även tjänstgjorde som sovkammare för gårdens döttrar). Flickan fick själv avgöra om han skulle släppas in eller ej.

Kyrkan har sedan urminnes tider varit tillvarons medelpunkt för runöbon. På den lilla ön, fem kilometer lång och tre kilometer bred, har funnits — förutom de nuvarande två — inte mindre än tre tidigare kyrkobyggnader, vid ”Everkirke” i öster, ”Korskirke” i söder och ”Utkirke” i väster. De nuvarande båda kyrkobyggnaderna låg bredvid varandra ungefär mitt på ön. Den gamla kyrkan, uppförd år 1644, betraktades med vördnad av befolkningen men stod oanvänd.

I den nya kyrkan firade man sina gudstjänster enligt fäderneärvda traditioner. Kyrkoplikten var något självklart. Hade man inget förhinder besöktes högmässan regelbundet. Att det gammalkristna trosbegreppet länge fortlevde i församlingen visade bruket med kyrkotagning. Den efter nedkomsten "orena" kvinnan knäföll vid altarringen sedan hon med ett klingande ljud lagt sin offerpenning i kollektbössan vid ingången och återupptogs sålunda i församlingen. Kyrkans och familjens traditioner gick också igen i klädedräktens färger, som varierade allt efter de olika högtiderna. Vid julen skulle till exempel kvinnans mössa och halskläde liksom mannens halsduk ha röd bottenfärg, såvida inte ett dödsfall nyligen förekommit i släkten, i så fall skulle dessa klädesplagg vara helt svarta. Hade däremot någon tid förflutit efter frånfallet, tilläts man bära svart bottenfärg med vita inslag.

Forna tiders husandakt hade väl redan under min barndom nästan helt övergetts, men vid likvaka förvandlades stugan till ett helgat rum. Några av de seder som rörde död och begravning hade nästan rituell innebörd.

Jordfästningen ägde alltid rum på en söndag i samband med högmässan, men dessförinnan hade gårdens kvinnor svept den döde och förberett gravölet. På lördagsmorgonen förfärdigade männen i släkten kistan samt det kors, som senare ensamt skulle pryda gravkullen, under det att kvinnorna bakade och lagade maten för den stundande högtiden. Samtidigt som de vuxna männen senare på dagen gick till kyrkogården för att gräva graven, skickades släktens småpojkar ("umgoaara") ut, med inbjudan att "fäle like". Utrustade med var sin käpp, "umgoarstakan", följdes de åt för att banka på dörren i de gårdar, där man på något sätt hade samarbetat med den döde. Efter avslutat uppdrag förenade de sig med männen på kyrkogården, sedan de lagt sina käppar utanför muren. I sorgehuset höll familjen likvaka med psalmsång och meditation, och på söndagsmorgonen mötte sedan hela släkten upp. Kort före avfärden anlände även prästen och de särskilt inbjudna, vilka skulle undfägnas med öl och "kakobre" (osyrat rågröd), varefter man ordnade sig för processjonen till kyrkogården. Först gick prästen följd av de två försångarna, därefter kom kistan buren av sex män ur släkten, varefter följde korset, även det buret av en manlig släkting. Sedan kom den närmaste familjen, övrig släkt och de inbjudna. Under hela färden sjöngs psalmer under ledning av försångarna, något som verkligen krävde sin man. Vid graven vidtog jordfästningsakten, som avslutades med en urgammal avskedsceremoni: släkt och vänner skulle tre gånger låta en handfull jord falla ned på kistan. Efter högmässan följde en högtidsmåltid för släkten, varefter var och en återvände till sitt.

Runö by var indelad i tre områden, "Ousterbin", "Mittebin" och "Norrbin". Den låg i ungefär nord-sydlig riktning och Ousterbin var den sydligaste delen. Jag har ofta undrat, varför den inte istället hette "Surbin" eller "Sourbin". Finnes här en historisk eller geografisk förklaring? Trots att byn utgjorde en enda sammanhängande enhet, kunde vissa dialektskillnader förmärkas mellan Norrbin å ena sidan och Mittebin samt Ousterbin å den andra, svåra att fone-

Vid dödsfall skulle mössa och halskläde vara helt svarta.

tiskt återge, men nog så tydliga för den som talade runska. Lustigt nog märktes i dessa små samhällsdelar en viss lokalpatriotism; så var t.ex. en "norrbyggare" inte särskilt välkommen att fiska på "Greita" (grundet) söder om ön och en "mittbyggare" sågs inte gärna på "Steingrunne" norr om ön.

Säkert hade inte arvet från fordom varit så oförändrat rikt om inte en mängd oskrivna lagar funnits. I allt vad man företog sig fanns ett "skulle", ett "måste", ett "det brukas så". Man "skulle" exempelvis låta en handfull mull tre gånger falla på kistan. Den konservativa runöbon lät sig sällan imponeras av främmande nymodigheter, utan avfärdade dessa med ett "hä brukas ete sou pa Run" . . . Fastlandsborna, som vi runöbor vid våra resor kom i kontakt med, såg i oss säkert en samling underliga Guds skapelser från en främmande värld. De begrep inte vad det innebar för oss att slungas rätt in i sjudande trafik och gatuliv och att dessutom vara hänvisade till ett främmande språk, som endast männen någorlunda behärskade. Ännu kan jag känna den heliga vrede, som grep mig, när jag som tonåring i staden Arensburg mötte ett båtlag runöbor, som seglat hit med sin last och nu behövde en bil för vidare transport. Den estnische chauffören, som tydligen inte tyckte runöborna följde hans order tillräckligt snabbt, skrek på estniska till sin medhjälpare: "Dessa runöbor är då ena förskräckligt lata människor"! Det var varken lättja eller tröghet som gjorde runöbon anorlunda. Det var ovana vid och en viss misstänksamhet mot allt nytt, parad med en stolt, envis vilja att klara sig själv något som man varit van vid sedan urminnes tider. Aldrig livegen, alltid sin egen dräng och herre på den lilla ön Run.

Oskar Lundefjord

Några minnen från valltiden i Gambyn

"Talko" på Runö.

De mest outplånliga minnena från min barndom har med vallningen att göra.

Redan vid fem-tiden på morgonen samlades hela byns boskap på Kvarnbacken, varifrån sedan hjorden drog iväg mot det stora barrskogsområdet, Moen kallat, till ljudet av ett otal skällors olika tonarter, djurens råmande och bölande, barnens skrik och skrån, när de med långa spön (sprotar) försökte skilja stänganda djur åt eller mota hem någon brunstig ko.

Vid det sandiga skogsbrynet, Skiftmon, brukade alltid två gummor stöta till, Back nann och Matsas nann, med var sin ko. Med ålderns och erfarenhetens rätt ville dessa gärna bestämma planen för dagens stråkuppedelning och vallarebarnens utplacering. Moen var nämligen genom skogsvägar och stigar uppdelad i olika, någorlunda parallella stråk, där man "gick sidor" som det hette. Sammanhållningen av hjorden underlättades nämligen genom att några barn utplacerades på vardera sidan av stråket. De skulle se till att inga djur överskred en bestämd gräns. Andra barn gick efter och föste på senfärdiga djur eller höll framifrån emot dem som hade för bråttom.

På gamla välkända ställen — Stenkullen, Bränd-Moen, Lillåsback — var det "liggefläck", dvs. djuren lade sig där på bestämda tider för att idissla medan vi barn lättade på matsäcken. Den var enkel nog: en kvartsbutelj med söt eller sur mjölk till mörkt rågbröd och smör, det sista i en liten nätt träask, "karp". Lika ofta förvarades det i en "vallkako". Man hade i det lilla ovala brödet gröpt ut ett fyrkantigt hål, lagt i smör och sedan satt på den utskurna skorpan som lock. Efter maten satt flickorna med sin strumpstickning. Ofta lekte de med utvalda naturstenar, som barnen nu leker med konstgjorda stenkulor. Vi pojkar roade oss med att tillverka käppar, näveraskar, albarslurar m. m. Dessutom förekom lekar och kraftprov av olika slag.

Från "liggefläcken" gick marschen i regel tillbaka mot byn för middagsmjölkningen. Då fick vanligen var och en ensam ta ansvaret för sina djur. Det kunde vara besvärligt, i synnerhet under den tid då insektsplågan var svår. Boskapen ville "bisa" hem alltför tidigt för att i ladugården undkomma broms, flugor och mygg. På eftersommaren, då svampen kom, var förhållandet det motsatta.

Under eftermiddagarna släpptes kreaturen in i inhägnade betesmarker, "karevalln", nere vid ån. På kvällen då boskapen skulle hem blev Åbackan den stora uppskattade samlingsplatsen för byns alla ungar. Man brukade "ras" (ungefär: stoja, bråka) så mycket man orkade sådana kvällar.

Hösten var den behagligaste tiden för ett vallarebarn. Då släpptes djuren ut på slätterängarnas återväxt. Insektsplågan var över och svampen hade ruttat eller frusit bort. I lugnet och stillheten klingade koskällorna vänligt och rytmiskt, då djuren taktfast svängde med huvudena när de betade det halvtorra gräset. Den sena slätterblomman lyste som vita prickar på fuktiga ställen. Och vi barn satt med blossande kinder vid brasor av gammalt ris, som efter vårens ängsrensningar låg instoppat i varannan buske. Vi stekte potatis i glöden och åt saltströmming till. Det var kalasmåltider man aldrig glömmet. Då betesturen kom till ängslotter med hasselskog fyllde vi våra påsar och fickor med mogna nötter.

Visst kunde en valldag vara ansträngande och många gånger strapatsfylld, särskilt på Moen. Att trava genom moras och oländig terräng, att upp till knäna vada genom sumpiga kärr (svajdar), att under regnvädersdagar då fukten trängde in på bara kroppen försöka hålla ihop en obändig boskapshjord, kunde göra en både trött och ilsken. Men det är de ljuvliga minnena som dröjer kvar. Det var ett fritt och friskt liv i den villande skogen. Där tonade gökens mjuka läte över alla andra fåglars, där växte skvatt-ram, min älsklingsblomma, med doft av hedendom och trolldom, och rosling, nattviol, skogsstjärna, pyrola,stensöta. Där svävade ångor från myrnarnas jäsande gölar, från mossmåttad dy, kåda och barr. De sitter ännu i näsan.

Och vad det sjöngs! Särskilt var Härmasflickorna kända för sina goda sångröster. De var också specialister på att "hojja". Med ett långt utdraget melodiskt hoande i sjunkande tonskala signalerade man till varandra. Det hördes milsvitt omkring, särskilt i stilla kvällar.

Det var nu länge sedan ekot av de svenska vallarebarnens "hojjande" gick ut över våra fridfulla bygder...

BERÄTTELSE

över verksamheten inom föreningen Svenska Odlingens
Vänner från årsmötet 1966 till årsmötet 1967.

Styrelsen har under det gångna verksamhetsåret haft följande sammansättning:

ordförande: Elmar Nyman,

ledamöter, valda för tiden in till årsmötet 1969: Richard Aman, Einar Hamberg, Alfred Heldring och Johan Vallin, till årsmötet 1968: Hugo Mickelin, Ivar Poëll och Albert Vesterby,

till årsmötet 1967: Viktor Aman, Lars Broman, Edvin Lagman och Anders Lindkvist.

Styrelsen har inom sig utsett till vice ordförande Edvin Lagman, sekreterare Viktor Aman, skattmästare Lars Broman, klubbmästare Albert Vesterby och arkivarie Richard Aman.

Föreningens revisorer har varit Emil Lindkvist och Ivar Stahl med Anders Sarberg och Marta Appelblom som suppleanter.

Styrelsen har under verksamhetsåret hållit tre protokollförda sammanträden.

Antalet föreningsmedlemmar har varit omkring 350.

Föreningens tidskrift Kustbon har under år 1966 utkommit med fyra nummer. Ansvarig utgivare har varit Edvin Lagman, redaktör Viktor Aman och redaktionssekreterare Lars Broman. Antalet prenumeranter har varit 1420. Serien av skildringar från de olika bygderna har fortsatt under året.

Föreningens årsmöte hölls söndagen 21 augusti i Baggensalen, Saltsjöbaden. 46 medlemmar deltog jämte ett större antal andra estlandssvenskar. Föreningens ordförande sedan tio år, Edvin Lagman, undanbad sig förnyat uppdrag. Till ordförande för nästa verksamhetsår valdes Elmar Nyman. — Under det följande hembygdsprogrammet talade Edvin Lagman om helgerna i den gamla hembygden. Karin Espling och Hjalmar Stahl berättade och samtalade på ejbomål om rågö seder. Mycket uppskattat blev Rågö folkdanslag, som visade skicklighet och en överdådig dansglädje. Det är ett föredömligt initiativ, som rågöborna tagit, till glädje för sig själva och andra. Ledare i laget är Ingeborg Andersen, född Pöhl. — Efter hembygdsprogrammet följde dans till musik av spelmännen Grenfeldt och Enggrön. Insamling täckte dagens utgifter.

Föreningens höstsamkväm ägde rum lördagen 19 november i Margaretaskolans festvåning på Adolf Fredriks kyrkogata i Stockholm. Ordföranden Elmar Nyman hälsade välkommen. Ingrid Mickelin spelade piano, och bröderna Mats och Gunnar Nyman spelade piano och violin. Anders Aspelin talade om livet på Ormsö under 1920- och 30-talen och samtalade med Lars Lindstöm särskilt om den kooperativa handelsboden, så som föreståndarna såg den. Lars Lindström visade även en serie färgbilder från Kanarieöarna. — Omkring 190 personer hade fått rum i lokalen.

Den 3 juni hade föreningen kallat estlandssvenskar, som under självständighetstiden besökt skolor i Hapsal, till kamratträff på Lidingö. Även lärare från det svenska gymnasiet deltog i samkvämet.

Arbetet på tredje delen av En bok om Estlands svenskar fortskrider långsamt, då andra arbetsuppgifter varit mera brådskande.

Föreningens organisation och verksamhetsformer har i stort sett stått oförändrade alltsedan föreningens grundande i Sverige 1945. Styrelsen har dryftat en ändring av föreningens stadgar för att anpassa dem till nu rådande förhållanden. En kommitté, bestående av Elmar Nyman, Einar Hamberg

och Ivar Poëll har utarbetat förslag till nya stadgar, som styrelsen granskat och beslutat förelägga 1967 års årsmöte.

Föreningens inkomster har bestått av medlemsavgifter, av överskott från föreningens publikationer, behållning från föreningens samkväm samt av räntor. Verksamheten har under år 1966 lämnat ett överskott på kr 4 173:51 mot kr 10 150:48 under närmast föregående år. Balansräkningen 31 dec 1966 slutar på kr 25 877:75 mot kr 21 140:83 föregående år.

Föreningen har genom sina styrelsemedlemmar låtit sig representeras vid olika tillfällen. Genom Lars Broman och Hugo Mickelin har föreningen varit representerad i styrelsen för stiftelsen Kustbohemmet. Av betydelse har även de goda förbindelserna med Riksföreningen och dess Estlandsutskott varit.

Föreningens och Kustbons adress har varit Eknäsvägen 2, Stockholm K, och beträffande boken även Farstavägen 17, Farsta.

Slutligen vill styrelsen till alla, som främjat föreningens verksamhet, framföra sitt varma tack.

Stockholm i augusti 1967.

Styrelsen.

Vinst- och Förlusträkning 1966

<i>Kostnader:</i>	
Omkostnader	14.651:16
Omkostnader "En bok om Estlands svenskar"	3.241:65
Skatter	164:—
Årets vinst	4.173:51
	<u>22.230:32</u>

<i>Intäkter:</i>	
Medlemsavgifter	19.691:28
En bok om Estlands svenskar	1.489:61
Räntor	1.049:43
	<u>22.230:32</u>

Balansräkning den 31 december 1966

<i>Tillgångar:</i>	
Kassa	51:79
Postgiro	5.068:16
Bankräkning	20.757:80
	<u>25.877:75</u>

<i>Skulder:</i>	
Insamlade medel	18.445:22
Diverse personer	3.259:02
Vinst under året	4.173:51
	<u>25.877:75</u>

Stockholm den 28 januari 1967
Lars Broman Elmar Nyman
skattmästare ordf.

Döda

Anders Beckman, född den 20 nov. 1874 på Ormsö, avled den 22 juli 1967 på Lidingö.

Fru Gertrud Hamberg, född Beckman den 18 april 1899 på Ormsö, avled den 31 juli 1967 i Saltsjö-Boo.

Fru Liisa Kärman, född den 18 febr. 1889 på Nuckö, avled den 27 maj 1967 i Norrköping.

Änkefru Mina Nyman, född Rant den 15 juli 1877 på Nuckö, avliden.

Peter Runestam, född den 23 sept. 1892 på Runö, avled den 21 april 1967 på Uttrans Sjukhus.

Alexander Sündma — Sündeva, född den 10 dec. 1891 på Nuckö, avled den 25 maj 1967 i Eskilstuna.

Vår kära Mor
Mormor och Farmor

Maria Brunberg

*21/12 1880

har lämnat oss i dag.

Stockholm den 20 Maj 1967.

PAULINA och JOHANNES
EMIL och STINA

Barnbarn
Barnbarnsbarn
Syster, övrig släkt
och vänner

En böjd liten Mor med silvergrått
hår
och panna som plöjts av bekym-
mer och år.
Med blick som var leende, solig
och klar
så lever Mors bild bland de sina
kvar.
Du lycklig är som fått möta Far
som Du så länge saknat har.
Sov gott lilla Mor.

Vår kära
Mor och Farmor

Martha Enggrön

*22/5 1899

avled lugnt och stilla i dag.
I ljust och tacksamt minne
bevarad av oss, syster, släkt
och vänner.

Räfsnäs den 25 juni 1967.

HJALMAR och INGRID
ENDEL och IRÉNE
GUNNAR
Barnbarn

Vi hann ej säga Dig farväl
Ty döden kom så fort.
Men låt oss säga Dig vårt Tack
Vid Evighetens port.

Min älskade Maka

Maria Espling

*25 December 1898

har i dag lämnat mig.
Stockholm 2 Juni 1967

JOHANNES
Syskonen
Släkt Vänner

Jag är på resa, och det bär hemåt.
Snart har jag nått mitt längtans
land.
Ej vill jag frukta dödsflodens
vatten,
snart skall jag se den andra
strand.

Vår kära Mor
Mormor och Farmor

Tio Koinberg

*17/2 1883

har lämnat oss, övrig släkt och
vänner i stor sorg och saknad.

Älvsjö och Kanada
den 18 Juli 1967

JOHN
ANTON och HELEN
BERTA och VIKTOR
Barnbarnen

Sakta kom döden,
den kom som en vän.
Han tog Dig vid handen.
Han förde Dig hem.

Min älskade Maka
vår kära Mor
Mormor och Farmor

Gertrud Mickelin

*7 Mars 1898

†11 Juli 1967

I ljust och tacksamt minne be-
varad av oss, syster, övrig släkt
och vänner.

HANS
HELGA och THURE
Ulf Eva
ARVID och GUNNEL
Yvonne

Så har vi vandrat Du och jag
i kärlek hand i hand,
så har vi hoppats dag för dag
i plågornas hårda band.
Vår lycka var vår rikedom
nu har Du gått,
min hand är tom.

Min kära lilla Mamma
vår älskade Mormor

Gertrud Pihl

*6/12 1879

har i dag lugnt och stilla
insomnat, lämnande oss, släkt
och vänner i djup sorg och
saknad.

Årsta den 28 Juni 1967

AGNETA
Barnbarn, Barnbarnsbarn

Var finns en kärlek som intill
döden
står oförändrad i alla öden
Som lik Guds ängel oss övervakar
och fordrar intet men allt
försakar,
På denna jorden finns endast en,
en moders kärlek är det allen.

Albert Lindgren

*5/2 1921 på Rågö
†20/2 1967 i Stockholm

Djupt sörjd och saknad av

Mor
Broder

Du tidigt fick din grav
vi veta ej varför.
Svek och plåga livet gav
försoning var ej mer.
Varför?

Vår käre Broder

Johannes Nilsson

*30/12 1895

har i dag lämnat oss.
Djupt sörjd och saknad.

Funbo den 19 maj 1967

Syskonen

Ordlös möda, tro och heder
växte på Din levnadsstig
Tacksamhetens tankar breder
nu sitt täcke över Dig

Vår älskade Mor
Mormor och Farmor

Elvine Zeisig

*3 Nov. 1890

har i dag lugnt och stilla insom-
nat och lämnat oss i djupaste
sorg och saknad.

Stockholm den
25 Juni 1967

MARIA och ERIK
HELENA och HENNING
ALMA och ARNE
EVALD och ELISABETH
VOLDEMAR och IRIS
ALEXANDER och GUNNEL
ERIK och ELLEN
NILS och ANN-SOFI
Barnbarnen
Övrig släkt och vänner.

Det finns ett löfte från
en gammal sägen,
att modersögat aldrig slocknar ut.
Det kastar solig strålgång över
vägen
och följer oss till livets slut.
Så följ oss Din kärlek rik och
stor.
Hav tack för allt, Du kära lilla
Mor.

Bemärkelsedagar

95 år

Katarina Westerblom, född Moll den 22 okt. 1872, Runö
Johan Rönnberg, född den 28 okt. 1872, Ormsö

90 år

Kerstin Sandsten, född den 25 dec. 1877, Rickul

85 år

Elise Laning, född Tidoman den 6 okt. 1882, Nuckö
Fredrik Lönnlund, född den 8 okt. 1882, Runö
Luise Palmkron, född den 6 nov. 1882, Vippal
Anders Lagman, född den 24 dec. 1882, Rickul

80 år

Lars Holm, född den 20 okt. 1887, Ormsö
Gertrud Wallin, född den 26 okt. 1887, Ormsö
Johannes Beckman, född den 6 nov. 1887, Ormsö
Gertrud Kornblom, född Gäddman den 6 nov. 1887, Ormsö
Maria Kornblom, född Fält den 6 nov. 1887, Ormsö
Helene Kristine Hanko, född Palmberg den 19 nov. 1887,
Nuckö
Lovisa Luks, född den 23 nov. 1887, Rickul
Lovisa Vesterbom, född Boman den 23 nov. 1887, Rickul
Agneta Andersin, född Asplund den 26 nov. 1887, Ormsö
Johannes Schönberg, född den 13 dec. 1887, Rickul
Alexander Sekobon, född den 30 dec. 1887, Nuckö

75 år

Matvei Mäele, född den 1 okt. 1892, Korkis
Gertrud Stenholm, född Fält den 2 okt. 1892, Ormsö
Marie Berg, född den 11 okt. 1892, Reval
Pauline Dyrberg, född Wiksten den 24 okt. 1892, Rickul
Hermine Rosen, född Amstrand den 25 okt. 1892, Reval
Anton Granberg, född den 26 okt. 1892, Rickul
Maria Fagerlund, född den 30 okt. 1892, Ormsö
Pauline Pöldma, född Alberg den 31 okt. 1892, Rickul
Agneta Hörnsten, född Nyblom den 3 nov. 1892, Ormsö
Agathe Rosen, född Luther den 5 nov. 1892, Nargö
Karl-Gustav Tunón, född den 6 nov. 1892, Petsin
Helmuth Hans Masing, född den 7 nov. 1892, Reval
Mathilda Nyman, född Westerberg den 20 nov. 1892, Rickul
Magdalena Haggarsson, född Berens den 28 nov. 1892, Runö
Julia Linneberg, född den 29 nov. 1892, Rickul
Maria Linneberg, född den 30 nov. 1892, Rickul
Julius Kehlman, född den 3 dec. 1892, Korkis
Johannes Vesterby, född den 23 dec. 1892, Rickul
Pauline Pählberg, född Stahl den 27 dec. 1892, Rickul

70 år

Magdalena Öman, född Klas den 4 okt. 1897, Runö
Isak Melders, född den 5 okt. 1897, Runö
Hildur Freiman, född den 9 okt. 1897, Nuckö
Johannes Liivo, född den 10 okt. 1897, Nuckö
Lovisa Luhn, född Vesterbom den 13 okt. 1897, Nuckö
Herman Timmerman, född den 20 okt. 1897, Nuckö
Herman Söderholm, född den 10 nov. 1897, Rickul
Magdalena Runestam, född Haggars den 13 nov. 1897, Runö
Olga Stahl, född den 16 nov. 1897, Rickul
Oskar Freiman, född den 19 nov. 1897, Nuckö

Kristjan Öman, född den 21 nov. 1897, Runö
Johanna Berkman, född Viksten den 23 nov. 1897, Nuckö
Johannes Alfred Ringberg, född den 25 nov. 1897, Rickul
Egon Engman, född den 26 nov. 1897, Reval
Anders Vidgren, född den 26 nov. 1897, Ormsö
Johan Vidgren, född den 26 nov. 1897, Ormsö
Katarina Vesterblom, född Kyrkslätt den 28 nov. 1897, Runö
Paul Heldring, född den 18 dec. 1897, Rickul
Mathias Luks, född den 19 dec. 1897, Rickul
Alfred Teodor Dreiman, född den 22 dec. 1897, Nuckö
Jula Rant, född Mürripal den 26 dec. 1897, Nuckö
Johanna Deemus, född Luks den 27 dec. 1897, Rickul
Johan Lindström, född den 30 dec. 1897, Ormsö.

60 år

Katarina Passvik, född Hollingers den 2 okt. 1907, Runö
Adele Matsman, född Berg den 6 okt. 1907, Nuckö
Gertrud Gärdström, född Sjöström den 16 okt. 1907, Ormsö
Konrad Engman, född den 17 okt. 1907, Rickul
Katarina Rosenblad, född den 20 okt. 1907, Ormsö
Rudolf Krusman, född den 5 nov. 1907, Nuckö
Johan Wennberg, född den 6 nov. 1907, Ormsö
Maria Fällman, född Lilja den 7 nov. 1907, Ormsö
Irene Elisabet Nyman, född Bombas den 8 nov. 1907, Nuckö
August Schönberg, född den 9 nov. 1907, Rickul
Maria Mark, född Österlin den 12 nov. 1907, Ormsö
Maria Alström, född den 13 nov. 1907, Ormsö
Agneta Enkel, född Sjöman den 18 nov. 1907, Ormsö
Alide Klanberg, född Österman den 19 nov. 1907, Rickul
Adelheid Rosen, född Romm den 23 nov. 1907, Reval
Alide Åkerblad, född Brunberg den 23 nov. 1907, Rickul
Mathias Hallman, född den 24 nov. 1907, Rickul
Agneta Lilja, född Alström den 26 nov. 1907, Ormsö
Alide Häggblom, född Björkkvist den 2 dec. 1907, Ormsö
Anton Heyman, född den 3 dec. 1907, Rickul
Katarina Nyblom, född Ellerbusk den 7 dec. 1907, Runö
Griselda Soonike, född Berg den 9 dec. 1907, Nargö
Voldemar Westerblom, född den 10 dec. 1907, Reval
Boris Hansman, född den 15 dec. 1907, Reval
Alice Lindeberg-Lindvet, född Schönberg den 16 dec. 1907,
Reval
Maria Stahl, född Ringberg den 22 dec. 1907, Rickul
Hans Kivaremees, född den 24 dec. 1907, Ormsö
Katarina Fält, född Blomman den 28 dec. 1907, Ormsö
Anna Westerblom, född Rebane den 28 dec. 1907, Reval

50 år

Agneta Rosenblad, född Hedenström den 7 okt. 1917, Ormsö
Axel Brun, född den 12 okt. 1917, Nuckö
Erna Maria Sakerman, född Holm den 20 okt. 1917, Reval
Oskar Heyman, född den 29 okt. 1917, Rickul
Gunnar Alfred Engman, född den 10 nov. 1917, Rickul
Eduard Friedrich Zeisig, född den 21 nov. 1917, Nuckö
Elmar Klaman, född den 23 nov. 1917, Korkis
Arnold Brunberg, född den 9 dec. 1917, Rickul
Heino Raimet, född den 10 dec. 1917, Reval
Lydia Grönman, född den 11 dec. 1917, Ormsö
Maria Lundström, född Lindström den 11 dec. 1917, Ormsö
Irene Ingeborg Pella, född den 23 dec. 1917, Korkis.